

Budimir Miličić

ORGANIZACIONO-POLITIČKA IZGRADNJA SOCIJALISTIČKOG
SAVEZA RADNOG NARODA BOSNE I HERCEGOVINE
1945—1963. GODINE

Proces organizacione izgradnje i jačanja Narodnog fronta Jugoslavije, započet u toku drugog svjetskog rata stvaranjem zemaljskih, oblasnih, okružnih do mjesnih odbora nastavljen je kontinuirano da se odvija i u poslijeratnim uslovima socijalističke izgradnje, prilagođavajući svoje organizacione forme i metode djelovanja istorijskom hodu društvenih promjena, stepenu razvitka socijalističke misli i potrebama društvene prakse. Za organizacioni razvitak ove najmasovnije društveno-političke organizacije poseban značaj imao je Prvi kongres NFJ, održan 5—7. avgusta 1945, na kome su usvojena »Osnovna organizaciona načela« i izvršeno organizaciono i akciono objedinjavanje zemaljskih narodnofrontovskih organizacija u jedinstvenu cjelinu na jugoslovenskom nivou i utvrđeno organizaciono ustrojstvo Fronta. Stvaranje jedinstvene narodnofrontovske organizacije za cijelu zemlju odgovaralo je tadašnjim potrebama razvitka socijalističkih društvenih odnosa, izražavalo je princip federativnog uređenja Jugoslavije na bazi pune ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti i značilo je prevazilaženje buržoaske političke prakse za koju je bilo karakteristično stvaranje političkih partija na nacionalno-konfesionalnoj i regionalnoj osnovi zavisno od teritorijalnog razmještaja pripadnika pojedinih nacionalnih i vjerskih zajednica.

Osnovnim organizacionim načelima predviđeno je da u Narodnom frontu može postojati individualno i kolektivno članstvo. Pravo individualnog učlanjenja dato je svakom građaninu koji uživa opšte biračko pravo glasa, dok su kolektivnim članom mogle postati političke stranke i grupe, te društveno-političke i društvene organizacije pod uslovom da prihvataju programska načela i statutarne odredbe narodnofrontovske organizacije, što je podrazumijevalo priznavanje izvršenih društvenih promjena i aktivno uključivanje u borbu za učvršćenje tekovina socijalističke revolucije i izgradnju socijalističkih društvenih odnosa¹⁾. Prevazilaženjem potrebe postojanja, makar i u simboličnoj formi, građanskih

¹⁾ Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije, Sarajevo s. a., str. 75 i 76.

političkih stranaka i grupa korigovane su statutarne odredbe o kolektivnom članstvu u duhu izvršenih promjena. Omogućavanje postojanja građanskih političkih partija i grupa u Narodnom frontu i van njega diktirano je koliko spoljopolitičkim toliko i unutarpolitičkim momentima, ne misleći pri tome na trajnije održavanje takve situacije. Na ovaj način ispunjene su odredbe Sporazuma Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Kraljevske jugoslovenske vlade od 1. novembra 1944. kao međunarodnog pravnog akta, kojim je utvrđeno da se pravno zagarantuje sloboda ličnosti, vjeroispovijesti, govora, štampe, zbora, udruživanja i opšteg i tajnog prava glasa²⁾. Mnogo važniji razlog uključivanja u Front nekih bivših građanskih političkih struktura bio je da se tim putem zadovolje izvjesne nacionalne tradicije stranačkog života, da se onemogući aktivnost klerofašističkih snaga i ostataka poražene buržoazije, da se neutrališe uticaj konzervativnih snaga na stanovništvo, da se još više proširi politička platforma narodnofrontovske organizacije masovnim uključivanjem u njene redove pripadnika najrazličitijih društvenih slojeva, da se ubrza proces vaspitanja širokih društvenih slojeva u socijalističkom duhu i da se obezbijedi masovna mobilizacija građana na zadacima socijalističkog društvenog preobražaja zemlje. Kakvu ulogu je trebalo da odigraju novoobnovljene bivše opozicione i antirežimske građanske stranke puni odgovor nalazimo u referatu Josipa Broza Tita podnijetom na Prvom kongresu Narodnog Fronta u kome se kaže: »Takve (građanske) partije povezane u Narodnom frontu sa svim naprednim demokratskim snagama mogu biti vrlo važna transmisija između avangardnih demokratskih snaga i seljačkih masa. Postojanje čitavih partija u Narodnom frontu prema tome nije u suprotnosti sa učvršćivanjem jedinstva Fronta pod uslovom da te partije aktivno rade na sprovođenju zajedničke linije Fronta«³⁾.

Postojanje u Narodnom frontu građanskih političkih stranaka i grupa ni u kom slučaju nije ovom davalo koaliciono obilježje iz razloga što to nije za sobom povlačilo stvaranje kompromisne političke platforme i programa koji bi se razlikovali od narodnofrontovske političke platforme i programa i što su individualnim i kolektivnim članom Fronta mogli postati samo oni građani i pravna lica koji su u cijelosti prihvatili programsku načela i statutarne odredbe narodnofrontovske organizacije kao jedinstvene političke organizacije narodnih masa pod rukovodstvom KPJ, koje su životno bile zainteresovane za socijalistički društveni preobražaj. Ukoliko su se formalno-pravno i susretala neka koaliciona obilježja izražena u formi ulaska građanskih političara u forume Fronta, ona su nebitnog karaktera i bez ikakvog uticaja na sadržaj rada.

Izjašnjavanje za narodnofrontovski program, odnosno za program KPJ, i pristupanje Narodnom frontu bivšeg vođstva i pristalica predratnih političkih struktura, koje je započelo još za vrijeme trajanja narodnooslobodilačke borbe, završeno je u Bosni i Hercegovini tokom 1945. godine. Prvo se bosanskohercegovačko vođstvo Socijalističke partije Jugoslavije

²⁾ Prof. dr. Branko Petranović i dr. Čedomir Štrbac, *Istorija socijalističke Jugoslavije*. Dokumenti I, knjiga druga, Beograd 1977, str. 34—36.

³⁾ *Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 26.

na svojoj konferenciji održanoj u Sarajevu 4. maja 1945. godine izjasnilo da u svemu prihvata izvršene društvene promjene i da Narodnom frontu stavlja »sve svoje snage na raspolaganje kao jedinom predstavniku i nosiocu narodne volje Demokratske Federativne Jugoslavije«. Istovremeno je pozvalo svoje pristalice da pruže punu podršku narodnoj vlasti u izvršavanju njenih zadataka⁴). Karakteristično je da socijaldemokrati nijednom riječi u usvojenoj rezoluciji ne spominju KPJ i njene nesumnjive zasluge za uspješan završetak narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Potreba za obrazovanjem posebnog demokratskog političkog predstavništva Muslimana Bosne i Hercegovine u okviru Narodnooslobodilačkog fronta sa zadatkom da svojim djelovanjem ubrza oslobađanje zavedenog dijela muslimanskog stanovništva od ideološkog uticaja građanske klase i njegovo masovnije uključivanje u narodnooslobodilački pokret, rano je uočena od strane naprednih predstavnika muslimanskog naroda. Na Drugom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH), održanom od 30. juna do 2. jula 1944. u Sanskom Mostu, načelno je zauzet stav o neophodnosti formiranja nacionalnih političkih institucija Muslimana i Hrvata i utvrđene su smjernice njihovog djelovanja. Pitanje osnivanja slične institucije kod Srba nije pokretano iz razloga što je kod njih proces opredjeljenja za NOP najdalje otišao i što je procijenjeno da će povoljan razvoj vojnopoličke situacije u zemlji i na savezničkim ratištima otrežnjujuće djelovati na zavedeni dio srpskog naroda da u najskorije vrijeme raskine s četničkim pokretom i uključi se u pozitivne tokove narodnooslobodilačke borbe⁵). Obnova Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) u bitno drukčijim društveno-političkim uslovima nije dolazila u obzir iz više razloga. Prije svega, JMO je — reprezentujući interese muslimanske buržoazije i zemljoposjednika u Bosni i Hercegovini na račun širokih slojeva muslimanskog društva, okupljajući muslimanske mase oko svog programa na bazi vjere i jugoslovenstva kao najpogodnijih sredstava da sačuvaju svoj nacionalni individualitet od asimilatorske politike velikosrpskih i velikohrvatskih buržoaskih krugova, stojeći na principu monarhističkog državnog uređenja i stupajući u spregu, na kraće ili duže vrijeme, sa dvorom i vladajućim građanskim partijama u borbi protiv demokratskih snaga — predstavljala konzervativnu i u suštini režimsku stranku⁶). Ukoliko bi se njen dio političkog programa o autonomiji Bosne i Hercegovine i mogao uz određene korekcije ugraditi u narodnofrontovsku programsku platformu, to se ni u kom slučaju ne bi moglo učiniti s njegovim socijalnim

⁴) »Oslobođenje«, Organ Izvršnog odbora Narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine, Sarajevo, br. 44 od 7/5—1945, str. 7. Bivša Socijalistička stranka pristupa našem pokretu i Jedinštenim sindikatima.

⁵) *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine*. Dokumenti 1943—1944. Knjiga I. Sarajevo 1968, str. 187 i 188.

⁶) *Komunistička partija Jugoslavije 1919—1941*. Izabrani dokumenti. Priredio: Edib Hasanagić. Zagreb 1959, str. 302; Tomislav Kraljačić, *Organizovanje i struktura Radikalne stranke u Bosni i Hercegovini*. Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, godina XIX, Sarajevo 1973, str. 205 i 206.

dijelom, kojim je svjesno previđena mogućnost sprovođenja radikalnih socijalnih reformi i zadovoljenja makar najbližih socijalnih težnji radničke klase, sitnosopstvenika i napredne inteligencije. S druge strane, jedan dio najistaknutijih predstavnika JMO je stupio u kolaboraciju s okupatorom i na drugi način se angažovao na strani kontrarevolucije, dok su se ostali politički pasivizirali, na posredan način deklarirali kao protivnici NOB i takvim svojim držanjem u znatnoj mjeri uticali na svoju okolinu da se ne angažuje na strani NOP-a. Izuzetak u tom pogledu predstavlja bivši senator Nurija Pozderac iz Cazina, čije je pristupanje NOP-u izvanredno pozitivno djelovalo na političko raspoloženje Muslimana Cazinske krajine i na njihovo masovno opredjeljenje za NOB. Komunistička partija Jugoslavije i demokratske snage nikako nisu mogle da oproste buržoaziji stare grijehove, saradnju sa okupatorom i kontrarevolucionarnu ulogu. Na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sarajevu 26—28. aprila 1945. poslanici nisu imali dovoljno oštih riječi za osudu međuratne politike građanskih stranaka i njihovog držanja u drugom svjetskom ratu. U tome su prednjačili poslanici muslimanske nacionalnosti dr Hamdija Čemerlić, potpukovnik Hamdija Omanović i profesor Salko Nazečić, koji su podvrgli opravdanoj kritici JMO zbog vođenja politike sporazumijevanja i cjenjkavanja sa srpskom i hrvatskom buržoazijom, zbog zanemarivanja interesa širokih muslimanskih slojeva, nacionalne i vjerske netolerantnosti i izdaje nacionalnih interesa, što je za Muslimane imalo teške posljedice. Sličnu osudu doživjeli su u izdaju i kapitulanstvo ogrezli vodeći muslimanski građanski političari, kao i pokušaji nekih od njih da se poslije četiri godine stajanja po strani političkih zbivanja, špekulisanja i čekanja »slobode koju smo im mi donijeli« politički aktiviziraju⁷⁾. Nema sumnje da je rukovodstvo KPJ za Bosnu i Hercegovinu sve do pred sam kraj rata u principu bilo protiv uspostavljanja višepartijskog sistema. To nedvosmisleno potvrđuje članak Avda Huma pod naslovom »Pod zastavom Narodnooslobodilačkog fronta«, objavljen u listu »Oslobođenje« od 28. avgusta 1944, u kome iznosi gledište da narodnooslobodilački pokret ne ostvaruje demokratiju oživljavanjem bivših političkih partija, već preko Narodnooslobodilačkog fronta kao opštenarodne demokratske organizacije i saveza naprednih i slobodoljubivih snaga u zemlji, u kome glavnu ulogu igraju »novi, preporođeni ljudi«, koji se najdosljednije zalažu za razvijanje demokratskih institucija. Humo je pravilno uviđao da bi reaktiviranje bivših političkih stranaka pod okriljem NOP-a predstavljalo korak nazad u razvitku demokratskih sloboda i značilo sankcionisanje politike stranačke borbe za političku vlast, razbijanja jedinstva narodnooslobodilačkog pokreta, sužavanja njegove baze i slabljenja njegove akcione sposobnosti⁸⁾. Kasnije je, pod uticajem spoljopolitičkih faktora, taj stav utoliko korigovan što je dozvoljena obnova bivših opozicionih građanskih partija i političkih grupa. Svemu ovome treba dodati da je četvorogodišnje tra-

⁷⁾ *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine*. Dokumenti 1945. Knjiga II. Sarajevo 1968, str. 421, 422, 425, 426 i 430.

⁸⁾ *Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine*, tom I, knj. 1, Sarajevo 1950, str. 280 i 281.

janje narodnooslobodilačke borbe, djelovanje njenih demokratskih institucija i pretvaranje Bosne i Hercegovine u središte NOB odlučujuće uticalo na revolucionisanje svijesti širokih narodnih slojeva. Iz svega naprijed izloženog može se zaključiti da obnova JMO nije dolazila u obzir ukoliko se željelo da se izbjegnu teže političke implikacije. Tim više je dobijala na aktuelnosti ideja o obrazovanju političkog predstavništva Muslimana u sastavu Narodnooslobodilačkog fronta, o čemu je definitivno donijeta odluka na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a. Ubrzo poslije Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u Sarajevu je 21—22. maja 1945. održana konferencija predstavnika bosanskohercegovačkih Muslimana. Na konferenciji je izabran Glavni odbor Muslimana Bosne i Hercegovine ne kao organ posebne muslimanske političke stranke, već kao političko predstavništvo Muslimana i operativni politički organ Narodnog fronta. Njegov zadatak bio je političko djelovanje među muslimanskim stanovništvom u pravcu njegove političke aktivizacije, što masovnijeg pristupanja narodnofrontovskoj organizaciji i mobilizacije na ostvarenju narodnofrontovskih zadataka društvenog, političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog preobražaja zemlje i borbe »protiv duha stare politike... i ljudi koji danas ometaju razvitak demokratske svijesti muslimanskih masa i koji bi htjeli da stanu na put našem velikom preporodu koji smo doživjeli u narodnooslobodilačkoj borbi«⁹⁾.

Napredniji dio pristalica Hrvatske seljačke stranke kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini mimo volje svog stranačkog rukovodstva rano se opredijelio za narodnooslobodilački pokret u čijem je okviru na slobodnoj teritoriji Hrvatske već 12. oktobra 1943. godine obrazovan novi Izvršni odbor Stranke od pristalica NOP-a i proglašeno svrgavanje Mačekova vođstva¹⁰⁾. Političko djelovanje Izvršnog odbora značajno je uticalo na političku diferencijaciju unutar hrvatskog društva u vezi s pitanjem za ili protiv NOP-a i na neutralisanje uticaja na hrvatske mase građanskih političkih struktura i dijela klera koji su stajali na pozicijama očuvanja klasnog društva. Na sastanku Izvršnog odbora HSS u Zagrebu 29. juna 1945. promijenjen je naziv stranke u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) i osnovan je poslovni Sekretarijat stranke za Bosnu i Hercegovinu u sastavu: Anto Babić, Bogomir Brajković, dr Jakov Grigurić, Anto Martinić i dr Jozo Sunarić. Uz to je usvojena rezolucija kojom se osuđuje protunarodno držanje buržoaskih krugova na čelu sa dr Vlatkom Mačekom kako za vrijeme rata tako i poslije njegovog završetka i konstatuje da je u cijeloj zemlji uspostavljena narodna vlast i ostvareno federativno uređenje države čemu su oduvijek težili hrvatski radni slojevi. Odbor je uputio poziv hrvatskom narodu da nastavi borbu »rame uz rame sa Komunističkom partijom, te braćom Srbima i Muslimanima u Jedinствenoj narodnooslobodilačkoj fronti za ostvarenje radni-

⁹⁾ »Oslobođenje«, br. 52 od 23/5. 1945, str. 3 i 4. Muslimani Bosne i Hercegovine stoje čvrsto uz Narodnooslobodilački front; Referat Hasana Brkića održan na Trećem sastanku Plenuma Glavnog odbora Muslimana 9. IX 1946, Sarajevo s. a., str. 4 i 5.

¹⁰⁾ Dr Branko Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd 1964, str. 173.

čko-seljačke republike¹¹⁾. Zemaljska konferencija predstavnika bosanskohercegovačkih Hrvata, koja je održana 11—12. septembra 1945. u Sarajevu, određeni je formulisala zadatke HRSS: učvršćenje tekovina narodnooslobodilačke borbe, izgradnja narodne vlasti, jačanje bratstva i jedinstva razvijanjem ravnopravne saradnje između Hrvata, Muslimana i Srba u svim pitanjima društvenog života, vaspitavanje hrvatskih masa u socijalističkom duhu i njihova politička aktivizacija na platformi Narodnog fronta, ostvarenje idejnog i akcionog jedinstva radničke klase, seljaštva i ostalih naprednih snaga na zadacima socijalističkog preobražaja društva, organizaciono, akciono i idejno jačanje narodnofrontovske organizacije i borba protiv snaga koje žele da točak istorije vrata natrag, da restauriraju kapitalistički društveni poredak i da vaskrsnu politiku socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja i vjerske i nacionalne netolerantnosti. Konferencija je osudila pokušaje nekih bivših hrvatskih građanskih političara da politički pocijepaju hrvatski narod. Među izabranim članovima Odbora HRSS za Bosnu i Hercegovinu, formiranog na ovoj konferenciji, našlo se svih pet članova bivšeg poslovnog Sekretarijata HRSS za Bosnu i Hercegovinu: Anto Babić, Bogomir Brajković, dr Jakov Grgurić, Anto Martinović i dr Jozo Sumarić¹²⁾. Koliko je HRSS urasla u strukturu Narodnog fronta i izgubila svoja nekadašnja stranačka obilježja, najbolje svjedoče zaključci plenarne sjednice Odbora stranke za Bosnu i Hercegovinu od 12. februara 1947. U zaključcima su istaknuti kao osnovni zadaci organizacija HRSS: sprovođenje u život odluka Prvog kongresa Narodnog fronta Bosne i Hercegovine; razvijanje svijesti hrvatskog stanovništva da je Front kao opštepolutička organizacija »jedina garancija bolje budućnosti hrvatskog naroda« i da je »narodna vlast njegova«; mobilizacija građana na izvršenju zadataka Petogodišnjeg plana; razvijanje svestrane političke aktivnosti odlučnom borbom protiv socijalizmu neprijateljskih snaga objašnjavanjem značaja akcionog saveza između radnika i seljaka i uloge KPJ u socijalističkoj revoluciji, poslijeratnoj obnovi zemlje i izgradnji socijalističkih društvenih odnosa i održavanjem čestih konferencija političkog karaktera; intenziviranje kulturno-prosvjetnog rada u svim sredinama. Kao zadaci takođe su navedeni: aktivno uključivanje hrvatskog stanovništva u lokalne dobrovoljne radne i druge akcije narodnofrontovskih organizacija, biranje u odbore mjesnih i sreskih strankinih organizacija socijalistički opredijeljenih i ideološki najizraslijih građana koji su uz to i frontovski funkcioneri, obavezno učlanjenje strankinih članova u Narodni front i primanje u stranku samo onih lica koja aktivno učestvuju u frontovskim akcijama¹³⁾. Iako je HRSS u organizacionom pogledu za-

¹¹⁾ »Oslobođenje«, br. 75 od 8/7. 1945, str. 2. Prvi put poslije oslobođenja domovine u Zagrebu se sastao Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke.

¹²⁾ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), fond Izvršni odbor NOF-a BiH, k. 1, godina 1945, neregistrovano. Izvještaj Odbora HRSS za Bosnu i Hercegovinu od sredine septembra 1945. Izvršnom odboru Narodnog fronta Bosne i Hercegovine; »Oslobođenje«, br. 85 od 9/9. 1945, str. 1 i 2. Bogomir Brajković, *Zemaljska konferencija HRSS-a znači jačanje Narodnog fronta Bosne i Hercegovine*; Ibidem, br. 86 od 16/9. 1945, str. 3. Rezolucija Zemaljske konferencije HRSS-a.

¹³⁾ ABiH, fond ZIONF-a BiH, godina 1947, djel. br. 171/1947. Okružnica Odbora HRSS-a za Bosnu i Hercegovinu od 12/2. 1947. sreskim organizacijama HRSS-a.

držala stranačka obilježja, s obzirom na to da je imala svoje osnovne i sreske organizacije, ona je stvarno bila samo sastavni dio Narodnog fronta kao njegova sekcija na realizaciji čijeg je programa radila.

Koji su razlozi motivisali bosanskohercegovačko partijsko i državno rukovodstvo da dá inicijativu za obnovu HRSS i osnivanje Glavnog odbora Muslimana Bosne i Hercegovine, decidirano je obrazložio Hasan Brkić u svom referatu podnijetom na Trećem plenarnom sastanku Glavnog odbora Muslimana od 9. septembra 1946. u kome se kaže: »Naročiti politički odnosi u Bosni i Hercegovini u prošlosti, dotadanja vjerska i politička podvojenost i izvjesna posebnost u razvoju političkog života Srba, Muslimana i Hrvata uticali su da se i u okviru Fronta oforme izvjesna politička tijela koja bi svojim radom doprinijela što potpunijem objedinjavanju demokratskih snaga, i muslimanskih, i srpskih, i hrvatskih, i time proširila masovna baza narodnog pokreta. Na toj osnovi formiran je Odbor HRSS-a za Bosnu i Hercegovinu, a u tom cilju, iako ne na partijskoj osnovi, stvoreno je demokratsko rukovodstvo Muslimana — Glavni odbor Muslimana Bosne i Hercegovine¹⁴).

U raspoloživim izvorima nema dovoljno relevantnih podataka na osnovu kojih bi se moglo zaključiti zbog čega kod bosanskohercegovačkih Srba nije došlo do obnove građanskih političkih stranaka i grupa kakav je bio slučaj u Srbiji ili do obrazovanja posebnog političkog predstavništva u Narodnom frontu sa zadatkom kakav je imao Glavni odbor Muslimana Bosne i Hercegovine. Po našem mišljenju razloge, između ostalog, treba tražiti u činjenici da u međuratnom periodu srpske opozicione građanske partije, Zemljoradnička i posebno Samostalna demokratska stranka, ni izbliza nisu uspjele da ostvare tako snažan politički uticaj među srpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, kao što je to pošlo za rukom HSS među Hrvatima i JMO među Muslimanima. Obnova građanskih stranaka na programskim načelima Narodnog fronta koje odranije nisu uživale širu podršku baze nije imalo svoje društveno opravdanje. U Bosanskoj krajini, gdje je uticaj Zemljoradničke stranke bio najsnažniji, srpsko stanovništvo je u toku NOB-a i socijalističke revolucije masovno pristupilo narodnooslobodilačkom pokretu, što je bio rezultat političkog ovladavanja KPJ demokratski orijentisanim pristalicama ove stranke, tako da se pitanje njegovog političkog organizovanja u Narodni front nije postavljalo. Sve te činjenice govorile su protiv restauracije Zemljoradničke i Samostalne demokratske stranke. Obnova Radikalne stranke, koja je bila nosilac velikosrpske hegemonističke ideologije i koja se sprovodeći reakcionarnu politiku kao vladajuća stranka u periodu između 1920—1929. kompromitovala i kod srpskih masa, nije dolazila u obzir zato što bi to značilo nepotreban ustupak velikosrpskim buržoaskim krugovima u zemlji i inostranstvu i što bi takav potez nesumnjivo poprimio nepoželjno tumačenje da se legalizuje restauracija velikosrpskog hegemonizma i nacionalne neravnopravnosti, protiv čega se KPJ borila skoro pune tri decenije.

¹⁴) Referat Hasana Brkića održan na Trećem sastanku Plenuma Glavnog odbora Muslimana 9. IX 1946, str. 4.

Kao što se vidi iz izloženog, cilj obnove samo po imenu građanskih političkih stranaka i grupa i osnivanje političkih nacionalnih predstavništva u Narodnom frontu Bosne i Hercegovine nije bio politička, nacionalna i socijalna atomizacija bosanskohercegovačkog društva niti je imao karakter zaštite posebnih nacionalnih, vjerskih i socijalnih interesa pojedinih nacionalnih i socijalnih struktura na štetu drugih, već prevashodno ubrzavanje integracionih procesa društva uklanjanjem nacionalnih, vjerskih, političkih, socijalnih i kulturnih barijera iz prošlosti. Cilj je bio da se onemoguće političke aktivnosti i neutrališe uticaj konzervativnog dijela klera i ostataka buržoazije i da se okupe svenarodne snage na platformi Narodnog fronta u izgradnji socijalističkih društvenih odnosa.

Kičmu Narodnog fronta činili su komunisti, sindikati, omladinska organizacija i antifašistička organizacija žena, te društvene organizacije kulturnog, prosvjetnog, boračkog, sportskog i sličnog karaktera kao njegovi članovi sa statusom kolektivnog članstva koji su, svaki u domenu svoje oblasti djelovanja, predstavljali značajan činilac u obnovi i unapređenju privrede, razvijanju socijalističke demokratije i socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa, izvlačenju zemlje iz ekonomske i kulturne zaostalosti kao nasljeđa prošlosti, ideološko-političkom vaspitavanju građana i neposrednom angažovanju širokih društvenih slojeva u rješavanju društveno-političkih i ekonomskih pitanja. Nijedan sektor društvenog života nije ostao nepokriven političkom djelatnošću ovih organizacija, odnosno preko njih Narodnog fronta, čime su mogućnosti za političku aktivnost socijalizmu neprijateljskih snaga svedene na minimum. Do Trećeg kongresa NFJ, koji je održan 10—12. aprila 1949, kolektivno članstvo društveno-političkih organizacija automatski je povlačilo za sobom obavezu učlanjenja svih njihovih članova u Narodni front, kada se odustalo od tog principa i kada je građanima prepušteno individualno da odlučuju o učlanjenju u narodnofrontovsku organizaciju¹⁵⁾, što je predstavljalo vidan izraz demokratizacije društvenih odnosa, ali i učvršćenja socijalističkog društvenog poretka.

Organizaciono ustrojstvo SSRNJ počivalo je na principu administrativno-teritorijalne podjele zemlje i načelima demokratskog centralizma sa kongresom kao najvišom rukovodećom instancom, odnosno između dva kongresa Saveznim odborom za Jugoslaviju i zemaljskim kasnije glavnim odborima za republike. Glavni odbor birao je iz svoje sredine izvršni odbor, čije je poslove vodio sekretarijat, i nadzorni odbor kao tijelo za kontrolu materijalno-finansijskog poslovanja glavnog odbora. Radi što uspješnijeg rada pri izvršnom odboru formirane su razne komisije po sektorima djelovanja, kao na primjer za plan i evidenciju, za unapređenje poljoprivrede i šumarstva, za obnovu i uređenje naselja, za izgradnju objekata i radne akcije, za zdravstveno-socijalno staranje, za ideološko-političko vaspitavanje, za agitaciju i propagandu i za privredu. Struktura komisija podli-

¹⁵⁾ *Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 76; *Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, Beograd 1949, str. 107.

jegala je dosta čestim promjenama, zavisno od uloge koju je Socijalistički savez imao u rješavanju određenih zadataka u pojedinim periodima društvenog razvitka. Na Petom kongresu SSRN Bosne i Hercegovine 15—17. novembra 1960. pri Izvršnom odboru Glavnog odbora osnovano je osam komisija, i to: Komisija za politički i idejno-vaspitni rad, Komisija za društveno upravljanje, Komisija za društvenu aktivnost žena, Komisija za izdavačku djelatnost i štampu, Komisija za organizaciona pitanja, Komisija za saradnju s društvenim organizacijama, Komisija za kadrove i Komisija za prijedloge i predstave. Pri sreskim i opštinskim odborima i mjesnim organizacijama gradskih i seoskih naselja osnivanje su odgovarajuće komisije i sekcije u zavisnosti od potreba lokalnih prilika. Tako je na području gorazdanskog sreza 1961. djelovalo 15 različitih sekcija Socijalističkog saveza: za ideološko-vaspitni rad, za društveno upravljanje, za unapređenje poljoprivrede, za komunalna pitanja, za saradnju sa ženama, za školstvo, za zdravstveno prosvječivanje i socijalna pitanja, za trgovinu i snabdijevanje, za uređenje grada, za spoljnopolitička pitanja, za radničko samoupravljanje, za brigu o djeci i vaspitanje djece, za kulturno-zabavni život, za fizičku kulturu i za prosvjetu i zdravstvo. U komisije su po pravilu birani pored političkih aktivista i eminentni stručnjaci privrednih i vanprivrednih djelatnosti. Tako su 1950. komisije pri Glavnom odboru Narodnog fronta Bosne i Hercegovine sve zajedno brojile 102 člana od kojih je bilo 9 ministara, 19 pomoćnika ministara, 12 partijskih funkcionera, 30 funkcionera masovnih društveno-političkih organizacija i 32 funkcionera državnih ustanova. Samo pri Komisiji za poljoprivredu i zadrugarstvo djelovao je Aktiv poljoprivrednih stručnjaka od preko 100 članova¹⁶⁾.

Rukovodeći organi na području grada, rejona, sreza i okruga bile su gradske, rejonske, sreske i okružne konferencije, a između dvije konferencije odgovarajući odbori sa svojim pomoćnim organima po sektorima rada slično kao i u Izvršnom odboru Glavnog odbora. Mjesna konferencija je predstavljala najvišu rukovodeću instancu na mjesnom području. Sve do 1960. organizacionu osnovu Socijalističkog saveza radnog naroda činila je osnovna organizacija, koja je formirana u gradovima, rejonima, naseljima i selima, obuhvaćajući po pravilu jednu izbornu jedinicu za izbore organa narodne vlasti. Njenim radom rukovodio je od članova izabrani odbor.

Razvoj socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa u bezmalo svim oblastima društvenog života, koji je pratio ubrzan tempo razvitka proizvodnih snaga i podizanje životnog standarda građana, stvorio je nove mogućnosti neposrednijeg uticaja radnih ljudi preko organizacija Socijalističkog saveza na cjelokupni život komune kao osnovne ćelije društvenog

¹⁶⁾ ABiH, fond GONF-a BiH, k. 61/1950, neregistrovano. Stanje u Glavnom odboru NF-a Bosne i Hercegovine i neki nedostaci rada njegovog aparata u 1950. godini; *Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo s. a., str. 256; *Bilten Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, br. 1/1962, str. 3—10. Program rada Glavnog odbora SSRN BiH u narednom periodu.

organizma, u kome cilju je na Petom kongresu SSRNJ 18—22. aprila 1960. usvojen novi statut, kojim je određeno da osnovu Socijalističkog saveza čini njegova organizacija u opštini »kroz koju se povezuje, na jednoj strani, aktivnost građana s celokupnom društvenom praksom komune i svakog samoupravnog organa u njoj i, na drugoj strani, sa praksom i životom celokupne društvene zajednice«¹⁷). Dakle, proces decentralizacije, prenošenja najvećeg dijela ingerencija vlasti sa federacije i republika na lokalne organe vlasti i izrastanja opštine u jednog od glavnih nosilaca socijalističkog samoupravnog društvenog razvitka nužno je doveo do usklađivanja organizacionih formi i oblika djelovanja SSRNJ sa potrebama komune. Otuda je opštinska organizacija Socijalističkog saveza imala zadatak »da razvija svestranu saradnju sa organima vlasti, organima radničkog samoupravljanja, samoupravnim organima u drugim društvenim delatnostima, kao i svim drugim društveno-političkim organizacijama i ustanovama u opštini«¹⁸), te da podstiče inicijativu radnih ljudi u rješavanju svih bitnih pitanja društvenog života u komuni¹⁹).

Praćenje procesa organizacione izgradnje, unutrašnjeg jačanja i strukture SSRN Bosne i Hercegovine uveliko otežava oskudnost podataka u raspoloživoj izvornoj građi. To naročito važi za prve tri poslijeratne godine mirnodopskog razvitka kada su sve snage društva bile angažovane na otklanjanju teških ratnih posljedica, konsolidovanju društveno-političkih i ekonomskih prilika u zemlji, usklađivanju nove državne organizacije sa izvršenim društvenim promjenama i pružanju podrške KPJ u njenim naporima da se obezbijede potrebni uslovi za prelazak na socijalističku izgradnju zemlje usljed čega je, ali i zbog neshvaćanja značaja, zapostavljena izgradnja uzorne administrativne službe u društveno-političkim i društvenim organizacijama. Još uvijek se ne raspolaze sa podacima o broju zvanično evidentiranih članova Fronta na završetku rata. Prema nekim podacima, Narodni front Bosne i Hercegovine je krajem 1946. imao oko 300.000 registrovanih članova. Najkasnije do početka jula 1945. završeno je formiranje seoskih, opštinskih, gradskih, sreskih, okružnih i oblasnih odbora. U septembru 1945. izvršena je reorganizacija Fronta tako što su ukinuti dotadašnji oblasni odbori za Hercegovinu, istočnu Bosnu i Bosansku krajinu, kao i svi opštinski odbori, dok su osnovani mjesni odbori. Sprovedenom reorganizacijom čitava teritorija Bosne i Hercegovine podijeljena je na sedam okruga sa isto tolikim brojem okružnih odbora Narodnog fronta. Takva organizaciona struktura zadržana je sve do Drugog kongresa Narodnog fronta Bosne i Hercegovine, održanog 18—19. aprila 1948, na kome je zaključeno da se rasformiraju okružni odbori i pristupi osnivanju seoskih i odjeljačkih odbora kao osnovnih organizacionih jedinica. Do kraja 1947. broj članova Narodnog fronta narastao je na 533.400, čemu je najviše doprinio svestraniji rad na političkom organizovanju građana, kao i izdavanje članskih knjižica krajem

17) Jovan R. Marjanović, *Socijalistički savez u borbi za neposrednu demokratiju i samoupravljanje*, Beograd 1965, str. 27.

18) Ibidem, str. 28.

19) Ibidem, str. 28.

1946. U Bosanskoj krajini, većem dijelu istočne Bosne, kao i u drugim regijama gdje je politički uticaj KPJ odranije bio snažniji, na frontovskim konferencijama sami frontovci su odlučivali o moralno-političkoj podobnosti lica za prijem u Narodni front, uskraćujući to pravo svakom licu koje se pokazalo kao protivnik NOB i socijalističke izgradnje. Međutim, bilo je krajeva gdje su u Front primani članovi sa manje selektivnosti²⁰). Treba reći da broj organizovanih birača ne odgovara njihovom stvarnom učešću u akcijama Narodnog fronta, jer gotovo da nije bilo nijednog odraslog građanina koji nije uzeo aktivnog učešća u svim narodnofrontovskim akcijama. Društveno-političke organizacije koje su imale status kolektivnog člana u Narodnom frontu Bosne i Hercegovine 1947. brojale su sve zajedno, bez AFŽ, 373.632 člana od čega organizacija Komunističke partije Jugoslavije oko 50.000 članova, omladinska organizacija 179.306 i sindikati 144.326 članova²¹).

Glavne smetnje bržem i masovnijem okupljanju građana u narodnofrontovske organizacije u prve tri poratne godine dolazile su sa strane konzervativnog dijela klera, poraženih buržoaskih snaga, imućnih i dijelom srednje imućnih seljaka i ostataka razbijenih kváslinških vojnih formacija, koji se nisu mirili s izvršenim društvenim promjenama. Njihova agresivna aktivnost bila je usmjerena na kompromitovanje novog političkog sistema u cjelini. Sve mjere narodne vlasti, kao što su ekspropriaciona politika, sprovođenje agrarne reforme, zavođenje progresivnog oporezivanja, uvođenje otkupa, borba protiv špekulanata, suđenje ratnim zločincima i saradnicima okupatora, mobilizacija građana na zadacima obnove zemlje i slično, te snage su tumačile kao akt uperen protiv interesa širokih narodnih slojeva, lične i imovinske sigurnosti, nacionalne ravnopravnosti, privatnog vlasništva i očuvanja vjere i običaja. Štaviše, one nisu prezale da za sve poratne privredne i političke teškoće optuže KPJ kao glavnog i jedinog krivca, podmećući joj da je zavela nedemokratski politički sistem, da razara temeljne tekovine nekadašnjeg društvenog života, da vaspitava omladinu u ateističkom duhu, koja je »izvrgnuta novim moralnim pogibeljima stalnim priređivanjem plesova«, da sredstvima pritiska i propagande odvraća i otuđuje građane od crkve i vjere, da je sprovođenjem agrarne reforme učinila crkvi tešku nepravdu oduzevši joj legalno stečene posjede, da vlasti ne uvažavaju crkvene intervencije za pomilovanje na smrt osuđenih lica i da se protežiraju pojedine nacionalnosti na račun drugih, radnička klasa na račun seljaštva. Reakcionarni dio klera je bezobzirno zloupotrebljavao tolerantan odnos vlasti prema vjerskim ustanovama pretvarajući vjerske manifestacije u sredstvo političke borbe protiv socijalističkog društvenog poretka, kome je prorican skori slom, odvraćajući vjernike od pristupanja Narodnom frontu i učestvovanja u političkim manifestacijama. Da bi zadržao hrvat-

²⁰) Arhiv SFRJ, Beograd, fond SSRNJ, f. 16/1948. Kratak pregled organizacionog razvika Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od oslobođenja do danas.

²¹) ABiH, fond ZIONF-a BiH, k. 9/1947. Rad Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1947. godini; *Izveštaj Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1954, str. 26.

ske mase po strani, dio katoličkog klera je praktikovao održavanje češćih propovijedi i crkvenih zborova nego što je to uobičajeno, širenje među vjernicima vijesti o pojavi kojekakvih božijih čuda i organizovanje crkvenih horova. Pravoslavni crkveni odbori i organi islamske vjerske zajednice nastojali su da izvrše organizovanje srpskog i muslimanskog stanovništva na vjerskoj bazi osnivanjem odbora za prikupljanje materijalne pomoći za izdržavanje bogomolja i sveštenstva, u koje su pretežno ulazili deklarirani i destruktivni elementi. Nisu bili rijetki slučajevi da su pojedini sveštenici i drugi protivnici socijalističkog društva prijetnjama fizičkim uništenjem odvrćali građane od pristupanja Narodnom frontu i učestvovanja u političkim i drugim akcijama. Za sprovođenje svoje destruktivne aktivnosti ostaci buržoazije su se koristili koliko je to god bilo moguće legalnim formama uvlačeći se u niže organe narodne vlasti i odbore narodnofrontovskih organizacija. Tako je zbog izrazito neprijateljske djelatnosti isključen iz Okružnog odbora NF-a Tuzla i predat sudu jedan član. Iz istih razloga opozvano je s funkcija u sreskim narodnofrontovskim rukovodstvima više članova. Na Drugom kongresu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u Izvršni odbor Fronta nije izabran do tada jedan od istaknutijih republičkih funkcionera za koga je utvrđeno da je prešao na nacionalističke pozicije. HRSS nije uspjela da u cijelosti odgovori svom osnovnom zadatku da doprinese političkoj mobilizaciji hrvatskog stanovništva na platformi Narodnog fronta, jer je dozvolila da se u njena rukovodstva na terenu infiltriraju mačekovci i nacionalistički i proustaški elementi, koji su radili na razbijanju jedinstva narodnofrontovskih organizacija, raspirivanju vjerske i nacionalne netrpeljivosti i kompromitovanju, pa čak i fizičkom likvidiranju istaknutijih hrvatskih političkih aktivista, kakav je slučaj bio sa predsjednikom Sreskog odbora Narodnog fronta Bosanski Šamac koji je ubijen. U izvještaju Okružnog odbora Narodnog fronta Tuzla od 9. decembra 1946. Zemaljskom izvršnom odboru Narodnog fronta Bosne i Hercegovine kaže se: »Djelovanje hrvatske reakcije usmjereno je na pasiviziranje hrvatskih masa i sabotiranje akcija Fronta i narodne vlasti. Ne samo da župnici i fratri djeluju u tom smislu putem crkve i vjere, nego takođe i razni bivši hrvatski političari, ugledni bogatiji Hrvati, uvlačeći se u zadruge, organizacije HRSS-a i »Napretka« ostvaruju svoj politički uticaj suprotan programu Fronta. U većini slučajeva organizacije HRSS-a i »Napretka« ili su neaktivne ili su postale legalni centar raznih neprijateljskih elemenata, odakle šire svoj neprijateljski uticaj. Sreski odbori Fronta nisu pravilno shvatili ulogu tih organizacija, nisu im davali potrebnu pomoć, a s druge strane nisu se borili protiv takvih tendencija da neke organizacije HRSS-a i »Napretka« u šamačkom, brčanskom i gradačanskom srezu postanu jazbine neprijatelja«²²⁾. Ilustrativan je i slučaj sela Trebižata kod Čapljine, čije su stanovništvo pristalice dr Vlatka Mačeka uspjele da odvrate od učestvovanja na mitingu 27. jula 1945. organizovanog u čast Dana ustanka na-

²²⁾ ABiH, fond Okružni odbori NF-a BiH, k. 4, djel. br. 462/1946. Izvještaj Okružnog odbora NF-a Tuzla od 9/12. 1946. Zemaljskom izvršnom odboru NF-a BiH.

rodâ i narodnosti Bosne i Hercegovine. Zbog svih tih slabosti HRSS je raspuštena krajem 1948. ili početkom 1949. kao što je to ranije učinjeno s Glavnim odborom Muslimana. Velikosrpski i velikomuslimanski nacionalistički elementi nimalo nisu izostajali iza hrvatskih u svojoj aktivnosti na razbijanju političkog jedinstva bosanskohercegovačkog stanovništva i raspirivanju vjerske i nacionalne netrpeljivosti²³). Uklanjanje s političke pozornice građanskih političkih stranaka i grupa, odnosno nacionalnih političkih predstavništava u Narodnom frontu diktirano je potrebom socijalističkog društva da se zaštiti od organizovanog političkog djelovanja snaga kontrarevolucije preko njih²⁴). U nekim mjestima, pa čak i mjesnim područjima, ostaci četničkih i ustaških grupa otežavali su osnivanje i djelovanje organizacija NF-a sve do 1947. godine²⁵). Na području derventskog sreza 1947. četničke i ustaške bande u saradnji s reakcionarnim klerom i buržoaskim elementima ubile su deset istaknutih političkih aktivista. Terorističke akcije ostataka četnika i ustaša unosile su nespokojstvo među građane i uticale su na njihovo rezervisano držanje prema Narodnom frontu²⁶). Neosporna je činjenica da je kleronacionalistička i antisocijalistička propaganda predstavljala ozbiljnu smetnju brzem oslobađanju stanovništva vjerskih, nacionalnih i drugih predrasuda kao nasljeđa minulih društvenih epoha, njihovom političkom osvješćavanju i uključivanju u pozitivne tokove društveno-političkog života. Veliku prepreku masovnijem pristupanju žena Narodnom frontu predstavljalo je tradicionalno konzervativno shvaćanje o mjestu i ulozi žene u društvu, koje nije bilo moguće preko noći izbrisati iz svijesti ljudi. Nedostatak ideološki izraslijih aktivista u mjesnim frontovskim organizacijama i odborima, unutrašnja neučvršćenost organizacija, kampanjsko pristupanje izvođenju akcija, nepostojanje pomoćnih organa pri odborima po pojedinim sektorima rada, pogrešno uvjerenje o privremenosti Narodnog fronta i neobaveznosti rada članova KPJ u njemu, odsustvo čvršće saradnje između društveno-političkih organizacija, zapostavljanje tu i tamo rada na ideološko-političkom vaspitanju masa, zadržavanje u rukovodećim strukturama starijih reprezentativnih kadrova čija je pasivnost djelovala demoralizatorski na ostale članove i nedovoljna saradnja između nižih i viših odbora takođe su negativno uticali na političku aktivnost, omasovljenje i učvršćenje narodnofrontovskih organizacija²⁷).

²³) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 16/1948. Kratak pregled organizacionog razvitka Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od oslobođenja do danas; Ibidem, f. 3/1947. *Prvi kongres Narodnog fronta Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1947, str. 16—22; ABiH, fond Izvršni odbor NOF-a BiH, k. 3/1945. Izvještaj Okružnog odbora NOF-a za Hercegovinu od 29/7 1945. Izvršnom odboru NOF-a BiH.

²⁴) Edvard Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Beograd 1977, str. 29.

²⁵) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 12/1947. Organizaciono stanje Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1947. godini.

²⁶) ABiH, fond GONF-a BiH, djel. br. 634/1949, Zapisnik Oblasne konferencije Narodnog fronta tuzlanske oblasti održane 18/9. 1949.

²⁷) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 12/1947. Organizaciono stanje Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1947. godini; Ibidem, f. 16/1948. Kratak pregled organizacionog razvitka Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od oslobođenja do danas.

Da bi se otklonile navedene teškoće i slabosti, bilo je potrebno maksimalno angažovanje svih političkih faktora društva. Prvi značajniji korak u tom pravcu učinio je Prvi kongres NF-a Bosne i Hercegovine, 9—11. februara 1947, na kome je ukazano na učinjene propuste i usvojeni zaključci za njihovo otklanjanje. Pred narodnofrontovske organizacije Kongres je postavio kao primarne zadatke: uklanjanje iz narodnofrontovskih rukovodstava i organa narodne vlasti svih socijalizmu neprijateljskih elemenata, energična borba protiv destruktivne aktivnosti ostataka buržoazije, nazadnog klera i profašistički orijentisanih lica, organizovaniji i sistematičniji rad na socijalističkom vaspitanju i političkom organizovanju u Narodni front svih građana i uspostavljanje čvršće saradnje između sastavnih organizacija i rukovodstava Narodnog fronta²⁸⁾. U jednogodišnjem postkongresnom periodu postignuti su zapaženi rezultati na planu omasovljenja i ideološko-političkog učvršćenja Narodnog fronta, pri čemu je posebno važnu ulogu odigralo organizovanje prvih poslijeratnih opštih tajnih izbora za sve odbore ove društveno-političke organizacije 29. februara i 7. marta 1948, na kojima su iz frontovskih rukovodstava odstranjeni politički nepoćudni elementi i izabrani oni aktivisti koji su na djelu dokazali svoju odanost stvari socijalizma. Odstranjanje iz frontovskih rukovodstava destruktivnih elemenata i neutralisanje njihovog uticaja na široke narodne mase sprovedeno je s više dosljednosti u gradovima nego u selima.

Drugi kongres Narodnog fronta Bosne i Hercegovine dao je nove smjernice za izgradnju i učvršćenje frontovskih organizacija i rukovodstava. Kongresna odluka o rasformiranju okružnih odbora, formiranju seoskih i odjeljačkih odbora i osnivanju pomoćnih organa, naročito aktiva agitatora, pri svim odborima bitno je doprinijela poboljšanju kadrovskog sastava sreskih i opštinskih rukovodstava, ostvarenju bolje saradnje između viših i nižih foruma i učvršćenju organizacija. Za svega osam mjeseci pri sreskim, gradskim, reonskim i mjesnim odborima Fronta osnovano je oko 950 aktiva agitatora koji su okupljali 13.500 aktivista. Od velikog je značaja bila pojačana politička propaganda i izvršene kadrovske promjene najbolje svjedoči podatak da se broj članova Narodnog fronta u Republici povećao sa 533.400 u 1947. na 1.096.144 u 1948. ili za preko dva puta. Van organizacije ostalo je svega 75.709 ili 6,46% birača. Interesantno je da se od većih bosanskohercegovačkih gradova po broju učlanjenih birača u Front na prvom mjestu nalazio Mostar sa 97%, iza koga su slijedili Zenica sa 89%, Banja Luka sa 86%, Sarajevo sa 84% i Tuzla sa 68%. Šta su bili pravi uzroci neobuhvatanju frontovskom organizacijom relativno velikog broja birača u Banjoj Luci, Sarajevu i posebno Tuzli teško je utvrditi, jer izvorna građa na to pitanje ne daje odgovor. Za Sarajevo razloge treba tražiti u činjenici da je ono u pred-ratnom periodu bilo centar ekonomski i politički vodećih buržoaskih krugova u Bosni i Hercegovini kao i vjerskih organizacija čija je aktivnost bila veoma živa, što je neminovno uticalo na formiranje političkog mišlje-

²⁸⁾ Ibidem, f. 3/1947. Prvi kongres Narodnog fronta Bosne i Hercegovine, str. 16—24, 34—36, 40 i 41.

nja kod pripadnika sve tri nacionalne grupe. Drugi uzrok je bio glomaznost osnovnih odjeljačkih organizacija Narodnog fronta, koje su u prosjeku brojale 2.100 članova, zbog čega politički aktivisti nisu mogli da ostvare neposredniji kontakt s građanima²⁹). Ne manje značajan uticaj od gornjih faktora na ovako radikalnan zaokret u odnosu građana prema pristupanju najmasovnijoj društveno-političkoj organizaciji izvršili su porast ugleda i uticaja KPJ u širokim društvenim slojevima, učvršćenje socijalističkog društvenog poretka, stabilizacija unutarpolitičke situacije u FNRJ, postignuti rezultati u privrednom razvitku zemlje, opšti radni entuzijazam koji je graničio s fanatizmom i vjera radnih masa u bolji život.

Bez obzira na naglo povećanje broja frontovskog članstva do koga je došlo tokom 1948. i dalje se uporno tragalo za najpogodnijim formama djelovanja Narodnog fronta, koje bi obezbijedile jednako visok stepen političke i radne aktivnosti širokih društvenih slojeva. Upravo to je dovelo 1949. do ponovnog obrazovanja oblasnih odbora NF-a Banja Luka, Tuzla, Sarajevo i Mostar i osnivanja pri Izvršnom odboru Glavnog odbora komisija za ideološko-politički rad, narodnu inspekciju, agitaciju i štampu, plan i evidenciju, organizaciona pitanja, socijalno-zdravstvena pitanja, nadzor, poljoprivredu i zadržugarstvo, pošumljavanje, komunalna pitanja i lokalnu privredu, privredna pitanja i takmičenja i nagrađivanje. te Uprave za dobrovoljne radne brigade i Uprave za izgradnju zadružnih domova³⁰). Ipak, u 1949. zabilježen je neznatan porast broja članova Narodnog fronta za svega 1.629. Dok je apsolutni broj frontovskog članstva povećan na 1.097.773, dotle je broj organizovanih birača relativno smanjen sa 93,56% u 1948. na 89% u 1949. Glavni uzroci ovoj pojavi bili su nepoklanjanje dovoljne pažnje od strane nižeg rukovodstva prijemu u narodnofrontovske organizacije pripadnika omladinske organizacije koji su u međuvremenu stekli biračko pravo, sektaški odnos prema Hrvatima u nekim mjestima na području Širokog Brijega i Ljubuškog i isključenje iz organizacija pristalica Informbiroa, križara i mladomuslimanske organizacije, kao i nedostatak sposobnih kadrova ne samo u odborima nižeg ranga i njihovim pomoćnim organima već i u Glavnom odboru³¹). Po broju obuhvaćenih birača organizacijom Narodnog fronta na prvom mje-

²⁹) Ibidem, f. 16/1948. Izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1948. godini; Ibidem, f. 16/1948. Kratak pregled organizacionog razvitka Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od oslobođenja do danas; Ibidem, f. 19/1948. Statistički pregled organizacija i članstva Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1948. godini; ABiH, fond ZIONF-a BiH, k. 21, djel. br. 151/1948. Izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od 1. januara do 20. septembra 1948. godine; Ibidem, fond ZIONF-a BiH, k. 21, djel. br. 281/1948. Izvještaj Gradskog odbora Narodnog fronta Sarajevo iz 1948. Zemaljskom izvršnom odboru Narodnog fronta Bosne i Hercegovine.

³⁰) ABiH, fond GONF-a BiH, k. 35/1949. Zapisnik sjednice Izvršnog odbora NF-a Bosne i Hercegovine održane 13/2-1949; Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 37/1949. Godišnji izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1949. godini.

³¹) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 37/1949. Godišnji izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1949. godini; ABiH, fond GONF-a, djel. br. 634/1949. Zapisnik Oblasne konferencije Narodnog fronta Tuzla održane 18/9-1949.

stu se nalazila Srbija i Crna Gora sa 90% iza kojih su dolazile Bosna i Hercegovina sa 89%, Makedonija sa 88%, Hrvatska sa 78% i Slovenija sa 74%³²). Sa 1953. AFŽ je prestao da postoji kao autonomna organizacija u sklopu Narodnog fronta, za što je inicijativu dao CK KPJ još 22. juna 1950. Umjesto AFŽ-a formiran je Savez ženskih društava Jugoslavije, kome je stavljeno u zadatak organizovanje prosvjetnog i kulturnog uzdižanja žena i rješavanje aktuelnih pitanja društvenog položaja žene. Do ovoga je došlo da bi se izbjeglo dupliranje rada i nepotrebno preopterećivanje žena raznim zaduženjima, pospiješila njihova društveno-politička aktivnost, razvilo intenzivnije djelovanje partijskih i narodnofrontovskih organizacija među njima u formama koje zahtijevaju konkretni uslovi na terenu, ukinuo profesionalizam i afirmisao princip dobrovoljnosti u radu okupljanjem na dobrovoljnoj bazi najsposobnijih ženskih kadrova svih profesija koji imaju dovoljno sposobnosti da sagledaju i pruže pomoć u rješavanju osnovnih društvenih problema vezanih za položaj žene³³).

Blizu jednu deceniju, od 1950. do kraja 1957. broj članova SSRN Bosne i Hercegovine kretao se konstantno nizlaznom linijom, dostigavši najnižu granicu 1957. kada je od svih birača bilo organizovano nešto više od 50%. U istom vremenu dok se broj članova Socijalističkog saveza smanjio za čitavih 176.773 broj birača se povećao za preko 400.000. U pogledu organizovanih birača po pojedinim regionima postojale su uočljive razlike, o čemu svjedoči podatak da je 1951. procenat organizovanih građana na području tuzlanske oblasti iznosio 80,44%, sarajevske oblasti 81,89%, mostarske oblasti 85,61%, banjolučke oblasti 87,53% i u gradu Sarajevu 94,86%. Te razlike dolaze još više do izražaja kada se prave upoređenja između nižih administrativno-teritorijalnih jedinica. Tako je, na primjer, 1954. godine organizacijom Socijalističkog saveza bilo obuhvaćeno u lištičkom srezu svega 17,50% punoljetnih žitelja, u posuškom 24,1%, u bosanskokrupskom 29,1%, u bosanskošamačkom 37% i u modričkom 39%. Istovremeno taj procenat je u zeničkom srezu iznosio 81,9%, u sokolačkom 81,61%, u glamočkom 79,45%, u banjolučkom 77,7%, u bićečkom 77,5% i u tuzlanskom 75,42%. Očigledno je da su u privredno i kulturno razvijenijim sredinama, gdje je koncentracija stanovništva u gradskim naseljima bila veća i politički život intenzivniji, organizacije SSRN bile izgrađenije nego u privredno manje razvijenim sredinama, iako to uvijek nije bilo pravilo za što najbolji primjer pružaju izrazito stočarski srezovi Sokolac i Glamoč, koji su se po broju organizovanih birača nalazili među prvima u Bosni i Hercegovini. Isto tako gradske organizacije Socijalističkog saveza bile su razvijenije od seoskih³⁴). Raznovrsni su uzroci opada-

³²) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 37/1949. Tabelačni pregled članstva NFJ u 1949.

³³) Ibidem, f. 44/1950. Pismo CK KPJ od 22/6-1950. svim centralnim komitetima KPJ.

³⁴) Ibidem, f. 52/1951. Tabelačni pregled članstva i radnih časova Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1951. godini; Ibidem, f. 91/1954. Izvještaj Glavnog odbora SSRN Bosne i Hercegovine od 14/10-1954. Saveznom odboru SSRNJ; Ibidem,

nju broja članstva Socijalističkog saveza u vremenu između 1950—1957. Osnovne organizacije su se sporo osamostaljivale u rješavanju aktuelnih problema na svom terenu, razvijanju življe političke aktivnosti i planskom radu na omasovljenju svoga članstva. Sektaški odnos prema ženama i omladini, koji se ogleda u slaboj zastupljenosti njihovih predstavnika u rukovodstvima i praktikovanju da se na sastanke i konferencije pozivaju samo domaćini porodica, uveliko je uticao na njihovo pasiviziranje i štetio je razvijanju saradnje između društveno-političkih organizacija. Na selu je dosta široko bilo rasprostranjeno mišljenje da je dovoljno da domaćin kuće reprezentuje članove svoje porodice u društveno-političkim organizacijama i na konferencijama. Većina osnovnih organizacija je tokom 1954, svakako po direktivi sreskih i opštinskih odbora, brisala iz evidencije veći broj članova koji nisu uredno plaćali članarinu kako bi mogle odgovoriti svojim finansijskim obavezama prema opštinskim, sreskim i Glavnom odboru. Na području pojedinih opština iz evidencije su brisani i svi članovi koji su bili manje aktivni u društveno-političkom životu. Sporo oslobađanje rukovodeće strukture, naročito niže, od birokratskog i formalističkog pristupa u izvršavanju direktiva i preporuka viših političkih foruma i organa narodne vlasti i stavljanje težišta na rješavanje privrednih pitanja uz zapostavljanje političkog tumačenja njihovog značaja i angažovanja radnih ljudi u kreiranju privredne politike kroz konstruktivne prijedloge i kritiku uticali su na pasiviziranje dijela građana, posebno žena. Dobar broj sreskih odbora nije uspijevaao da pravovremeno saobražava metode svog rada s društvenim kretanjima, već se čvrsto držao prevaziđenih šablona. Česti su bili slučajevi da su odborske sjednice održavane samo povodom izvršavanja konkretnih privrednih zadataka, pri čemu u pristupu tim pitanjima i načinu njihovog rješavanja gotovo da se te sjednice ni u čemu nisu razlikovale od sjednica sreskih odbora narodne vlasti. Na drugoj strani, izvršni odbori Socijalističkog saveza rijetko su se bavili analizom političke situacije na terenu, političkog efekta preduzetih privrednih mjera, aktivnošću saveznih organizacija, rada sa ženama i omladinom itd., prepuštajući to Savezu komunista. Razne komisije pri odborima SSRN nisu bile dovoljno aktivne, nerijetko su se poistovjećivale s povjereništvima sreskih narodnih odbora i gubile su se u administrativno-tehničkim poslovima, što je imalo za posljedicu pojavu praktikizma i zapostavljanje podsticanja političke aktivnosti društveno-političkih organizacija. Ne manju teškoću predstavljala je deficitarnost u izraslijim rukovodećim kadrovima u osnovnim organizacijama. Sve do kraja 1950. neki sreski komiteti KPJ su praktikovali da sekretare sreskih odbora Narodnog fronta angažuju na izvršavanju partijskih zadataka upućujući ih na teren i po dva mjeseca, što je kod ovih otupljivalo partijsku odgovornost za rad u Frontu. Isto tako ni direktiva CK SKJ iz 1954. da se za sekretare narodnofrontovskih organizacija biraju zamjenici sekretara partijskih organizacija nije svugdje dosljedno spro-

f. 103/1955. Izvještaj Glavnog odbora SSRN Bosne i Hercegovine od 24/9-1955. Saveznom odboru SSRNJ; Ibidem, f. 146/1958. Izvještaj o organizacionom stanju i političkoj aktivnosti SSRN Bosne i Hercegovine u 1958.

vedena, zbog čega su se dešavali čak i takvi slučajevi da su u rukovodstva osnovnih organizacija birane ličnosti koje po svojim političkim kvalitetima to nisu zasluživale. Takođe migraciona kretanja stanovništva na relaciji selo—grad nije pratilo blagovremeno uključivanje migranata u društveno-političke organizacije. Evidentna je činjenica da je u privredno nerazvijenijim komunama organizacioni razvitak SSRN vidno zaostajao. To nije slučajnost. Analizom Glavnog odbora Socijalističkog saveza Bosne i Hercegovine iz 1962. utvrđeno je da u najvećem broju od 40 komuna s niskom stopom akumulacije nije bilo materijalnih uslova za uspostavljanje profesionalnog opštinskog političkog rukovodstva i administracije i obezbjeđenje društvenih prostorija i potrebne tehničke opreme. S problemima nedostatka društvenih prostorija, bez čega nije moglo biti uspješnog rada, nisu se borile samo društveno-političke i društvene organizacije privredno nerazvijenijih sredina. To potvrđuje podatak da krajem 1961. u Sarajevu 46 društvenih organizacija i njihovih republičkih rukovodstava nije posjedovalo vlastite prostorije. Neki opštinski odbori nisu imali čak ni toliko sredstava da plate putne dnevnice svojim članovima koji su živjeli na selu radi dolaska na sjednice. Bilo je i takvih primjera da pojedini opštinski odbori iz navedenih razoga nisu održavali više od jedne sjednice godišnje. Rezultat takvog stanja bio je opadanje političke aktivnosti Socijalističkog saveza u tim komunama i zapostavljanje planskog i sistematskog rada na omasovljenju i organizacionom učvršćenju osnovnih organizacija³⁵). Uzroke opadanju broja članstva SSRN treba tražiti i u odluci Trećeg kongresa Narodnog fronta Jugoslavije 1949. da kolektivno članstvo društveno-političkih organizacija ne povlači za sobom obavezu učlanjenja svakog njihovog člana u narodno-frontovsku organizaciju što je dovelo do opadanja aktivnosti ovih organizacija među svojim članstvom na njegovom masovnom učlanjenju u Socijalistički savez i do izbjegavanja određenog broja građana da se administrativnim putem vezuju za njega. U osnovi svi navedeni uzroci osipanja organizovanog članstva svode se na inertnost i nedovoljnu političku aktivnost nižih rukovodećih struktura Socijalističkog saveza i ne-shvaćanje i potcjenjivanje od strane aktivista na terenu sistematskog rada na razvijanju i učvršćenju osnovnih organizacija, jer u mjestima gdje su odbori bili na visini povjerenog im zadatka pitanje organizacione krize nije ni postojalo. Naglo smanjenje broja organizovanih članova Socijalističkog saveza u posmatranom periodu politička reakcija je pokušala iskoristiti u svoje propagandne svrhe, prikazujući to zlonamjerno kao tobožnje neraspoloženje stanovništva prema postojećem društveno-poli-

³⁵) Ibidem, f. 52/1950. Izvještaj o radu Glavnog odbora Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1950. godini; Ibidem, f. 91/1954. Informacija Glavnog odbora SSRN Bosne i Hercegovine od 14/10-1954. Saveznom odboru SSRNJ; Ibidem, f. 103/1955. Informacija Glavnog odbora SSRN Bosne i Hercegovine od 24/9-1955. Saveznom odboru SSRNJ; Bilten Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, Sarajevo, br. 1/1962, str. 16 i 28. Osnovne organizacije Socijalističkog saveza u opštinama poslije Petog kongresa SSRNJ; Ibidem, str. 20 i 21. Osnovna materijalno-finansijska pitanja društvenih organizacija i kulturnih ustanova.

tičkom i ekonomskom sistemu³⁶⁾). Brojčana snaga Socijalističkog saveza sama za sebe ne može se uzimati kao jedino mjerilo političkog raspoloženja građana i popularnosti socijalističkog društvenog sistema i političkog uticaja SKJ preko SSRNJ među širokim društvenim slojevima, već je prije svega odraz veće ili manje aktivnosti rukovodećih struktura ove masovne društveno-političke organizacije, nepostojanja tradicije kod narodnih masa da se odgovornije odnose prema svojim članskim obavezama počevši od plaćanja članarine do dolaska na konferencije i sporog prevladavanja zastarjelih shvaćanja u konzervativnijim sredinama o položaju i ulozi žene i omladine u društvu. I bez formalnog učlanjenja u Socijalistički savez daleko najveći broj građana se osjećao njegovim članom i članom socijalističke zajednice, što su ne jednom dokazali uzimajući masovnog učesća u svim radnim akcijama i političkim manifestacijama. Ne treba misliti da nije ništa preduzimano na otklanjanju organizacionih slabosti. Naprotiv, sve društveno-političke organizacije: SKJ, SSRN, sindikati, AFŽ i omladinska organizacija, svaka u svom domenu, ozbiljno su ispitivale uzroke toj pojavi i zalagale se za njeno prevazilaženje.

Jačanje materijalne baze i društvene uloge komune od 1957. u razvijanju proizvodnih snaga, u razrješavanju problema u svim oblastima društvenog života i izgradnji socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa na svom području³⁷⁾ otvorili su neslućene mogućnosti za razvijanje svestranije političke aktivnosti Socijalističkog saveza u pokretanju širokih narodnih masa na rješavanju najrazličitijih zadataka socijalističke izgradnje i preobražaja komune i unapređenju društvenog samoupravljanja. Sve je to doprinijelo da se osnovne organizacije SSRN oslobode tutorstva partijskih foruma i organa narodne vlasti, da od pukog izvršioca njihovih direktiva i običnog tumača državne politike izrastu u samostalnog inicijatora i organizatora široke aktivnosti građana u rješavanju pitanja od životnog značaja za svoju sredinu, da obogate sadržaj i forme rada i da se afirmišu kao značajan društveno-politički činilac u kojima radni ljudi raspravljaju, daju preporuke i donose odluke o svim bitnim pitanjima društvenog života svoje sredine. Uporedo sa ovim procesom tekao je pojačan rad na otklanjanju čisto organizacionih slabosti. Zauzet je odgovorniji odnos prema pitanju prijema novih članova, redovnog ubiranja članarine, sređivanja evidencije i aktivnosti odbora.

Rezultat porasta društvene uloge Socijalističkog saveza bio je povećanje broja njegovih članova poslije 1957. Već 1958. broj organizovanih birača u Bosni i Hercegovini povećao se za 41.636 u odnosu na prethodnu godinu. Ipak, još uvijek je 45% birača stajalo van SSRN. Iste godine Savez komunista Bosne i Hercegovine brojao je 96.737 članova, Narodna omladina 230.000 članova, 248 ženskih društava 35.000 članova i 110 raznih društvenih organizacija blizu 280.000 članova. Najveći porast članstva Socijalističkog saveza zabilježen je u 1959. kada je iznosio 225.541.

³⁶⁾ ABiH, fond GOSSRN-a BiH, k. 79/1954. Informacija Glavnog odbora SSRN BiH o organizacionim i finansijskim problemima Socijalističkog saveza Bosne i Hercegovine od 22/7-1954.

³⁷⁾ *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1963, ćirilica, str. 578 i 579.

Krajem 1960. od ukupno 1.719.072 birača bio je organizovan 1.206.031 ili 70,15%. Po broju organizovanih građana na prvom mjestu nalazio se ja-jački srez sa 77% iza koga su slijedili zenički srez sa 76,36%, tuzlanski sa 76%, sarajevski sa 75,10%, banjolučki sa 74,67% i goraždanski sa 74,27%, dok se na posljednjem mjestu nalazio brčanski srez sa 53,63%. Mnogo veće razlike u procentu obuhvaćenih birača organizacijom SSRN vladale su između pojedinih opština. Tako je u prijedorskom srezu: u bosanskodubičkoj opštini taj procenat iznosio 84%, a u omarskoj opštini 47%, u tuzlanskom srezu: u opštini Srebreniku 90%, opština Bratunac 42,8%, i u sarajevskom srezu: u opštini Han Pijesak 92%, u Ulogu 43,3%. Ovi su podaci tim interesantniji kada se zna da se odnose na opštine koje su se nalazile na približno istom stepenu društveno-ekonomskog razvitka i sa sličnom nacionalnom strukturom stanovništva. Sljedeće godine broj članova Socijalističkog saveza u Republici opao je i apsolutno i relativno na 1.198.104 ili 69,03% od svih birača, da bi se u 1962. povećao na 1.244.156, što je predstavljalo 69,8% svih odraslih žitelja³⁸). Razlozi što je dobar broj punoljetnih žitelja i dalje ostao u organizacionom smislu van Socijalističkog saveza bili su aljkavost administracije, uslovljavanje članskog statusa urednim plaćanjem članarine i pored toga što je još 1959. Savezni odbor izdao uputstvo da se članstvo u SSRNJ ne uslovljava plaćanjem članarine i neregistrovanje znatnog broja pripadnika društveno-političkih i društvenih organizacija kao članova ove opštenarodne organizacije. Tako je 1962. od 311.788 članova Saveza omladine u Socijalistički savez bilo učlanjeno svega 220.800. To, s druge strane, govori da u organizacionom pitanju nije ostvarena najbolja saradnja između SSRN i ostalih masovnih organizacija. Ma koliko izgledalo nelogično da je plaćanje gotovo simbolične članarine odbijalo građane od pristupanja Socijalističkom savezu, ipak su individualni poljoprivredni proizvođači, inače poznati kao slabo pristupačni svakom vidu organizovanja, okrenuti više prema sebi i vlastitim problemima i skloni da svaku društvenu obavezu u novčanoj formi tumače kao nepotreban teret, često potezali kao glavni argumenat za takvo držanje nemogućnost plaćanja članarine. Politički aktivisti na terenu dobro su zapazili da ne mali broj građana, iako aktivno učestvuju u svim zajedničkim akcijama odbija da bude član SSRN »samo zbog toga što treba da plate članarinu«. Karakterističan je u tom pogledu od brojnih primjera primjer sela Bukvika, srez Brčko, u kome je gotovo redovno u akcijama i na konferencijama uzimalo učešća oko 200 odraslih žitelja, dok ih je svega 65 bilo učlanjeno u Socijalistički savez³⁹).

³⁸) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 146/1958. Izvještaj o organizacionom stanju i političkoj aktivnosti SSRN Bosne i Hercegovine u 1958. godini; *Treći kongres Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1959, str. 57; *Bilten Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, br. 1/1961, str. 1—3. Izvještaj o broju i kretanju članova SSRN u 1960. g. i o nekim pitanjima evidencije i statistike u Socijalističkom savezu; *Bilten Glavnog odbora SSRN Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, br. 1/1963, str. 21. Peti plenarna sjednica Glavnog odbora SSRN BiH.

³⁹) *Bilten Glavnog odbora SSRN BiH*, Sarajevo, br. 1/1961, str. 2. Informacija o broju i kretanju članova SSRN.

Prikaz organizacione izgradnje Socijalističkog saveza ne bi bio potpun ukoliko bi se izostavila obrada socijalne i nacionalne strukture kako članova njegovih odbora tako i cjelokupnog članstva. Kako raspoloživi izvori ne daju dovoljno podataka za jednu temeljitiju analizu ovog pitanja, moramo se zadovoljiti njegovim globalnim sagledavanjem. Socijalistički savez kao nadnacionalna socijalistička organizacija okupljao je u svoje redove pripadnike najrazličitijih društvenih slojeva i svih nacionalnosti. Otuda je struktura njegovog članstva bila uslovljena strukturom bosanskohercegovačkog društva, koja nije bila statična i jednom za svagda data kategorija već se mijenjala uporedo kako je teкао proces društvenog preobražaja. Nimalo nije slučajno da su u periodu između 1945—1963. u Savezu brojčano najzastupljeniji bili individualni poljoprivredni proizvođači, jer je Bosna i Hercegovina ušla u eru socijalističkog razvika kao izrazito agrarna zemlja u kojoj je 1948. oko 72% stanovništva činilo seljaštvo, 14,3% radništvo, 4,3% službenici i namještenici, 1,2% zanatlije, 0,5% trgovci i 7,7% ostali⁴⁰). Iste godine u Narodnom frontu je od 1.076.703 člana bilo 766.952 (71,43%) individualnih poljoprivrednih proizvođača od cjelokupnog broja članstva, 121.731 (11,3%) radnika i 29.553 (2,74%) službenika, što znači da je procenat organizovanih radnika bio manji za čitavih 3%, a službenika za 1,54% od procenta njihovog učešća u ukupnom broju stanovništva⁴¹). To govori da su se radnici sporo oslobađali tradicionalne zatvorenosti u svoje strukovne organizacije, da je kod dobrog broja vladalo uvjerenje da ih sindikalno članstvo ne obavezuje na učlanjenje u najmasovniju društveno-političku organizaciju i da se njihova društveno-politička aktivnost iscrpljuje u okviru sindikata, odnosno da svoje obaveze prema Socijalističkom savezu iscrpljuju aktivnošću u sindikatima. Identično shvaćanje vladalo je i kod činovnika i tehničke inteligencije. Kako je usljed velikog odliva radne snage sa sela u gradove opadao broj seoskog življa sa 1.840.952 u 1948. na 1.678.356 u 1961, što je u procentu iznosilo 50,2% cjelokupnog stanovništva, tako se smanjivao broj individualnih proizvođača učlanjenih u Socijalistički savez sa 766.952 u 1948. na 598.998 u 1960. ili na 51,6%. U koliko je mjeri bosanskohercegovačko selo bilo zahvaćeno migracionim pomjeranjem njegovog stanovništva u gradska naselja, čija se privreda nalazila u punoj ekspanziji i kao akumulativnija u do tada neslućenoj masi apsorbovala seosku radnu snagu, rječito govori podatak da se od 1947. do 1952. godine povećao broj radnika sa 165.500 na 264.980, dok je broj gradskog stanovništva porastao sa 366.652 u 1948. na 464.061 u 1953. godini⁴²).

Potrebno je istaći da su ogromnu većinu članstva na selu činili siromašni seljaci koji su bili najbrojniji. Tako je 1950. od 710.358 birača na selu učlanjenih u Narodni front na siromašne seljake otpadalo 315.073,

⁴⁰) *Enciklopedija Jugoslavije* 2, Bosna-Dio, Zagreb MCMLVI, str. 36 i 37.

⁴¹) Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 16/1948. Izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1948. godini.

⁴²) *Materijalni i društveni razvoj Bosne i Hercegovine 1947—1972. godine*, Sarajevo 1973, str. 69 i 75.

na srednje imućne 212.762, na bogate 27.989 i na seljake zadrugare 154.534. Uzme li se da su u seljačke radne zadruge stupali pretežno siromašniji seljaci, to znači da je te godine siromašno seljaštvo činilo preko 60% cjelokupnog narodnofrontovskog članstva. Intenzivan proces urbanizacije u poslijeratnim godinama pratio je nagli porast gradskog stanovništva pa analogno tome i radničkog elementa, čiji se broj zajedno sa namještenicima povećao u SSRN sa 184.046 u 1948. na 252.878 u 1960. Naprijed smo istakli da su sektaški odnos i tradicionalna shvaćanja o podređenom društvenom položaju i ulozi žena i omladine bili glavna smetnja njihovom bržem i potpunijem okupljanju u Socijalistički savez, pri čemu se to u daleko većoj mjeri manifestovalo u ruralnim nego urbanim sredinama. Time se objašnjava, pored ostalog, zbog čega je za čitavo vrijeme između 1945—1963. od ukupnog broja članova SSRN na žene otpadalo 41,7% do najviše 45,84%, iako je njihovo učešće u ukupnom broju stanovništva iznosilo blizu 52%⁴³⁾.

Veoma buran historijski razvitak Bosne i Hercegovine u prošlosti imao je za posljedicu vjersku i nacionalnu podvojenost njenog stanovništva. Prema popisu od 15. marta 1948. u Bosni i Hercegovini je od 2.565.277 stanovnika bilo 44,3% Srba, 30,7% Muslimana, 23,9% Hrvata i 1,1% ostalih. S obzirom da se 71.978 Muslimana deklariralo kao Srbi, a 25.324 kao Hrvati, to je i apsolutni i relativni broj Muslimana bio veći nego što je prikazano u ovom popisu. Ni kasnije nacionalna struktura bosanskohercegovačkog stanovništva nije pretrpjela bitnije izmjene⁴⁴⁾. Procenat organizovanih pripadnika pojedinih nacionalnosti u Socijalističkom savezu bio je srazmjernan njihovom ukupnom broju. Tako je 1949. od svih članova Narodnog fronta 45,16% otpadalo na Srbe, 29,69% na Muslimane, 23,43% na Hrvate i 1,72% na ostale⁴⁵⁾. Ovi podaci nedvosmisleno pokazuju da su se pripadnici svih nacionalnosti u podjednakoj mjeri uključili u savremene tokove društvenog i političkog života, da su novu državnu zajednicu shvatili kao zajednicu u kojoj vlada puna nacionalna ravnopravnost i da je bila neosnovana socijalizmu, zajedništvu i ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti neprijateljska propaganda koja se upinjala iz svih sila da dokaže kako su pojedine nacionalne zajednice pristupačnije progresu od drugih. Bosanskohercegovačka i jugoslovenska praksa je na eklatantan način demantovala mračne i reakcionarne buržoaske teorije i mišljenja o nejednakoj pristupačnosti društvenom progresu pojedinih nacija i još jednom dokazala da se sud o progresivnosti jednog naroda ne može donositi paušalno van konteksta opštih društvenih, ekonomskih, političkih, socijalnih i kulturnih kretanja i nje-

⁴³⁾ Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 16/1948. Izvještaj o radu Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1948. godini; Ibidem, f. 52/1950. Tabelarni pregled organizacione strukture Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u prvom polugodištu 1950; *Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, str. 88—94.

⁴⁴⁾ *Enciklopedija Jugoslavije* 2, Bosna-Dio, Zagreb MCMLVI, str. 35; *Statistički godišnjak 1945—1953, Sarajevo 1954*, str. 44—45; *Materijalni i društveni razvoj Bosne i Hercegovine 1947—1972*, str. 70.

⁴⁵⁾ Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 16/1948. Godišnji izvještaj NFJ za prvih 11 mjeseci 1949. godine.

govog ukupnog ekonomskog i političkog položaja u određenom društvenom poretku kao glavnih determinanti za utvrđivanje objektivne istine o političkom ponašanju dotičnog naroda.

Dok je zastupljenost pojedinih socijalnih kategorija u Socijalističkom savezu više manje bila adekvatna njihovoj brojnoj snazi u društvu, dotle sa sastavom saveznih odbora nije takav slučaj. Česte administrativno-teritorijalne promjene redovno je pratilo povećanje ili smanjenje broja odbora na svim nivoima sve do Zemaljskog, odnosno Glavnog odbora SSRN. Krajem 1947. u Bosni i Hercegovini je djelovalo 27 odjeljačkih, 66 reonskih, 574 mjesna, 13 gradskih, 65 sreskih i Zemaljski odbor Narodnog fronta. Već 1948. njihova struktura je bila znatno drukčija: 3.680 seoskih, 296 odjeljačkih, 13 kvartovskih, 22 seoska pri gradskim naseljima, 3 odbora naselja, 872 mjesna, 4 reonska, 65 sreskih i Zemaljski odbor⁴⁶⁾. U 1960. Socijalistički savez Bosne i Hercegovine ušao je sa 5.495 odbora osnovnih organizacija, 131 opštinskim, 12 sreskih i Glavnim odborom.⁴⁷⁾ Iako dostupni izvori sve do 1958. ne daju podatke o socijalnoj strukturi odbora SSRN, ipak se u tom pogledu mogu izvući određeni zaključci. U odborima osnovnih organizacija brojno su dominirali individualni poljoprivredni proizvođači, što je razumljivo s obzirom na to da su predstavljali brojčano najjaču socijalnu kategoriju u bosanskohercegovačkom društvu. Tako je 1. januara 1960. od ukupno 56.864 člana u 5.495 odbora osnovnih organizacija bilo 28.864 (50,9%) individualnih poljoprivrednih proizvođača, 15.788 (27,8%) radnika, 9.207 (16,2%) službenika, 2.764 (4,8%) ostalih, 4.765 (8,4%) žena i 8.469 (14,9% omladine⁴⁸⁾). Ukoliko se izuzmu žene i omladina, zastupljenost pojedinih predstavnika socijalnih grupa u odborima osnovnih organizacija odgovarala je njihovoj ukupnoj brojčanoj snazi, kakav slučaj nije sa odborima višeg ranga u kojima su brojno dominirali službenici. Još 1958. u 134 opštinska odbora od 4.413 članova bilo je 2.601 (58%) službenika, 939 (21%) individualnih poljoprivrednih proizvođača, 706 (16%) radnika i 167 (4%) ostalih, dok je od 947 članova 12 sreskih odbora na službenike otpadalo čitavih 786 (83%), na radnike 76 (8%), na individualne poljoprivredne proizvođače 47 (4,96%) i na ostale 38 (4%). U dva sreska odbora: Bihać i Prijedor nije se nalazio nijedan radnik, kao što ni individualni poljoprivredni proizvođači nisu imali svoje predstavnike u sreskim odborima Banje Luke, Bihaća, Jajca, Mostara, Sarajeva i Tuzle. Naredne nekoliko godine uloženi su vidni napor da se poboljša socijalna struktura svih odbora u korist radnika srazmjerno njihovoj društvenoj ulozi, u čemu su postignuti dosta skromni rezultati. Do kraja 1961. u opštinskim odborima povećao se broj radnika na 21,43% i političkih aktivista na 10,63%, dok se broj

⁴⁶⁾ Ibidem, f. 12/1947. Izvještaj Zemaljskog izvršnog odbora Narodnog fronta Bosne i Hercegovine od 2/1-1948. Saveznom odboru NFJ; Ibidem, f. 19/1948. Statistički pregled organizacija i članstva Narodnog fronta Bosne i Hercegovine u 1948. godini.

⁴⁷⁾ *Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, str. 88—94.

⁴⁸⁾ Ibidem, str. 90.

službenika smanjio na 52,6⁰/₀ i poljoprivrednika na 15,34⁰/₀. Svakako, naj-interesantniji je sastav Zemaljskog (Glavnog) odbora, u kome je 1947. od 180 članova bilo oko 45 članova radničkog porijekla, oko 15 seljačkog i oko 130 službeničkog i drugog, da bi se do 1960. broj članova radničkog porijekla povećao na oko 60 uz istovremeno smanjenje broja članova seljačkog porijekla na zanemarljivu veličinu.⁴⁹⁾ Postavlja se pitanje zbog čega predstavnici sela nisu bili zastupljeni u većem broju u odborima višeg ranga i koji su činioци uticali da službenici brojno dominiraju u višim rukovodstvima? Zadaci koji su postavljeni pred političke aktiviste bili su isuviše složeni i odgovorni da bi ih svaki građanin mogao kvalitetno izvršavati. To je nametalo potrebu da se rukovodeći kadrovi pažljivo odabiraju, koji su pored moralno-političkih kvaliteta morali posjedovati i solidno opšte i marksističko obrazovanje da bi mogli biti kvalifikovani tumači partijske i državne politike. Prirodno da obrazovni i ideološko-politički nivo individualnih poljoprivrednih proizvođača, pa u dobroj mjeri i radnika nije bio ni izbliza takav da bi se iz njihove sredine mogao regrutovati brojniji rukovodeći kadar, iako se ne može poreći da su isto tako sektaški odnosi i otpor izvjesnih socijalnih struktura da se odreknu privilegija i vodeću političku ulogu u društvu prepuste proizvođačima predstavljali ozbiljnu smetnju bržoj afirmaciji proizvodnog dijela društva ne samo kao proizvođačke već i kao rukovodeće snage. U poslijeratnom periodu administrativno-centralističkog sistema službenički aparat je kao izvršni mehanizam državnog upravljanja i rukovođenja u svim sferama društvenog života imao izuzetno značajnu ulogu, što mu je omogućilo da sebi obezbijedi dominantno mjesto i u društveno-političkim i društvenim organizacijama. Kako je odmicala bitka za demokratizaciju i deetatizaciju društvenih odnosa i izgradnju samoupravnog socijalizma, koju su pratile suštinske promjene u sferi društveno-političkih i ekonomskih odnosa, tako su autokratsko-birokratske snage kao stub državno-centralističkog sistema gubile na svom značaju u korist demokratskih snaga i neposrednih proizvođača. Aktivnost komunista u SSRNJ predstavljala je, kako kaže Josip Broz Tito, »stalan i odlučujući idejni i politički faktor za pravilnu orijentaciju Socijalističkog saveza na svim područjima njegovog djelovanja« i za sprovođenje političke linije i realizaciju programskih zadataka SKJ⁵⁰⁾. Time se objašnjava činjenica da su početkom šezdesetih godina pretežnu većinu članova viših rukovodećih organa SSRN Bosne i Hercegovine činili komunisti, što potvrđuje podatak da je 1962. od 3.850 članova opštinskih odbora bilo 82,5⁰/₀ komunista, odnosno od 477 članova sreskih odbora 96,4⁰/₀ članova SKJ⁵¹⁾.

⁴⁹⁾ Arhiv SFRJ, fond SSRNJ, f. 146/1958. Izvještaj o organizacionom stanju i političkoj aktivnosti SSRN Bosne i Hercegovine u 1958. godini; *Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, str. 88—94; *Bilten Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, godina III, juli 1969, str. 17, 39 i 40.

⁵⁰⁾ *Bilten Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, godina III, Sarajevo, juli 1969, str. 41.

⁵¹⁾ *Izvještaj Glavnog odbora o radu Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine između V i VI kongresa*, Sarajevo 1965, str. 103 i 104.

Organizaciono ustrojstvo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije počivalo je na principu administrativno-teritorijalne podjele zemlje i načelima demokratskog centralizma kao glavne značajke svih društveno-političkih i društvenih organizacija jugoslovenske socijalističke zajednice. Profesionalnost rukovodećeg kadra počev od opštinskih do Saveznog odbora je druga bitna odlika ove masovne društveno-političke organizacije, po čemu se inače razlikuje od građanskih stranaka kapitalističkog društva kod kojih vršenje partijskih funkcija ima pretežno počasni karakter. Osnovnu organizacionu i akcionu jedinicu SSRNJ činile su osnovne organizacije sa svojim sekcijama i aktivima za pojedine oblasti djelovanja, čiju su aktivnost koordinirali i usmjeravali odbori različitog ranga. Neprestani preobražaj reformisanje i usavršavanje socijalističkih društvenih odnosa pratilo je organizaciono prilagođavanje političkih oblika djelovanja društveno-političkih organizacija izvršenim društvenim promjenama, što je praćeno i promjenom naziva između 1948—1963. Komunističke partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije, Narodnog fronta Jugoslavije u SSRNJ, Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije u Savez sindikata Jugoslavije i Narodne omladine Jugoslavije u Savez omladine Jugoslavije, da bi se i na taj način ukazalo na značaj izvršenih društvenih promjena. Iz taktičkih razloga obnovljene neke građanske političke stranke i grupe i novoosnovana nacionalna politička predstavništva u okviru Narodnog fronta nisu uspjeli da u praksi zažive i dokažu opravdanost svog postojanja u bitno drukčijim društvenim, ekonomskim i političkim uslovima od predratnih bez opasnosti da budu objekt političkih špekulacija reakcionarnih snaga i povod narušavanju međunacionalnih i međuvjerskih odnosa. Nepune četiri godine njihovog djelovanja bile su dovoljne da to nedvosmisleno dokažu. Poslije čega nestaju sa društveno-političke scene. Stalno prisutna težnja da se postigne maksimalna organizaciona i politička mobilnost građana nužno se reflektovala na unutrašnju strukturu i način funkcionisanja SSRN. Tim više je to dolazilo do izražaja što Socijalistički savez u Bosni i Hercegovini kao ni u drugim republikama nije uspijevaao da organizaciono obuhvati dobar broj punoljetnih žitelja. Najveći procenat organizovanosti ostvaren je 1948. kada je iznosio 93,54% svih birača, da bi u periodu između 1950—1963. taj procenat pao na 51% do 70%. Van Socijalističkog saveza u organizacionom smislu stajali su podjednako radnici, individualni poljoprivredni proizvođači i službenici. Sljedstveno tome nije moguće stvarati zaključke o većoj ili manjoj pristupačnosti organizovanju pojedinih socijalnih kategorija. Uzroci toj pojavi svodili su se u krajnjoj instanci na odsustvo planskog i sistematskog rada nižih rukovodstava na omasovljenju i organizacionom učvršćenju osnovnih organizacija. Stepenom organizovanosti građana u Socijalistički savez ni u kom slučaju ne može se mjeriti političko raspoloženje stanovništva prema socijalističkom društvenom poretku i državnom uređenju, koje je u dobrovoljnim radnim akcijama obnove i izgradnje zemlje, kao i u političkim akcijama ispoljilo aktivnost najvećeg stepena. Neosporno je da su neprestana stvaralačka i politička aktivnost širokih narodnih slojeva i njihovo uključivanje kao

subjekta i kreativnih snaga u sve tokove društvenog razvitka, zajedno sa preobražajem društvenih odnosa, jačanjem materijalne baze društva, napretkom obrazovanja, nauke i kulture i sistematskim radom na vaspitanju građana u socijalističkom duhu, ubrzali proces oslobađanja ljudske svijesti od mutnih ideoloških tvorevina minulih društvenih epoha i od zabluda religijskog osjećanja čovjekove zavisnosti od natprirodnih sila i usvajanja marksističkog tumačenja razvitka prirode, društva i ljudskog mišljenja.

ZUSAMMENFASSUNG

ORGANISATORISCH-POLITISCHER AUFBAU DES SOZIALISTISCHEN BUNDES DER WERKTÄTIGEN BOSNIENS UND DER HERZEGOWINA VON 1945 BIS 1963

Der Prozeß des Aufbaus und der Stärkung der Volksfront Jugoslawiens, der während des zweiten Weltkrieges begonnen hatte, wurde auch unter den Bedingungen der Nachkriegszeit kontinuierlich fortgesetzt, seine Organisationsformen und Wirkungsmethoden dem geschichtlichen Ablauf gesellschaftlicher Veränderungen, der Entwicklungsstufe sozialistischer Ideen und den Bedürfnissen gesellschaftlicher Praxis angepaßt. Durch gesetzliche Regelungen und verfassungsmäßige Bestimmungen wurden die Bedingungen für die politische Organisation der Bürger normiert, die gesellschaftliche Rolle der sozialistisch ausgerichteten gesellschaftlich-politischen Organisationen festgelegt und die Kontinuität ihres Wirkens gesichert. Es handelt sich um folgende Organisationen: Bund der Kommunisten Jugoslawiens, Sozialistischer Bund der Werktätigen Jugoslawiens, Gewerkschaftsbund, Bund der Sozialistischen Jugend und Antifaschistische Frauenfront. Einigen aus taktischen Gründen erneuerten bürgerlichen politischen Parteien und neugegründeten nationalpolitischen Vertretungen im Rahmen der Volksfront gelang es nicht, in der Praxis zu bestehen und die Berechtigung ihres Bestehens, in wesentlich anderen gesellschafts-politischen Verhältnissen als denen der Vorkriegszeit, ohne Gefahr, Objekt politischer Spekulationen reaktionärer Kräfte zu werden, zu beweisen. Kaum vier Jahre ihres Wirkens waren genug um dies zweifellos zu beweisen, wonach sie von der gesellschaftlich-politischen Szene entfernt wurden.

Der organisatorische Aufbau des Sozialistischen Bundes der Werktätigen Jugoslawiens (SSRNJ) beruhte auf dem Prinzip der administrativ-territorialen Aufteilung des Landes und auf den Prinzipien des demokratischen Zentralismus, mit einem Kongreß als der höchsten führenden Instanz im Land und in den Republiken. Um ihm erfolgreiche Arbeit zu ermöglichen, wurden zu den Ausschüssen aller Ebenen verschiedene Kommissionen und Sektionen nach einzelnen Arbeitssektoren gegründet. Ende des Jahres 1960 waren bei dem Vollzugausschuss des Hauptausschusses der SSRNJ Bosniens und der Herzegowina acht Kommissionen tätig. Bis 1949 war die Zahl der registrierten Mitglieder des Bundes im ständigen Anwachsen, sodaß sie sich zwischen 1946—

—1949 von 300.000 auf 1.097.773 erhöhte. Ende 1948 verblieben außerhalb der Organisation nur 6,46% der Erwachsenen. Nahezu ein Jahrzehnt lang, zwischen 1950—1957, bewegte sich die Zahl der Mitglieder des SSRNJ Bosniens und der Herzegowina auf einer konstant abwärtsführenden Linie, wo sie 1957 die niedrigste Grenze erreichte, als von allen Wählern nur etwas mehr als 50% organisiert waren. Nach 1957 kommt es zu massenhafter Mitgliedschaft, die bis Ende 1960 auf 1.206.031 anwächst. Die Hauptursache für die verringerte Zahl der Mitglieder war das Fehlen planvoller und systematischer Arbeit der unteren Leitung bei der Vermehrung der Grundorganisationen. Am Grad der formalen Organisation der Bürger im Sozialistischen Bund kann man die politische Stimmung der Einwohner gegenüber der sozialistischen gesellschaftlichen Ordnung dennoch nicht messen. Durch ihre massenhafte Teilnahme an freiwilligen Arbeitsaktionen und politischen Manifestationen haben die Bürger ihre Ergebenheit den sozialistischen Idealen gegenüber genügend bewiesen. Die nationale und soziale Struktur der Mitglieder war durch die Struktur der Gesellschaft Bosniens und der Herzegowina bedingt. Außerhalb des SSRNJ standen, im organisatorischen Sinn, zu gleichen Teilen Arbeiter, individuelle landwirtschaftliche Produzenten und Angestellte. In Prozenten ausgedrückt waren die Zugehörigen der einzelnen organisierten Nationalitäten ihrem zahlenmäßigen Anteil proportional vertreten. So entfiel 1949 von allen Mitgliedern der Volksfront 45,16% auf Serben, 29,69% auf Mohammedaner, 23,43% auf Kroaten und 1,72% auf die übrigen. Während die einzelnen sozialen Kategorien im SSRNJ mehr oder weniger ihrem zahlenmäßigen Anteil entsprechend vertreten waren, so war dies nicht der Fall bei den Bundesausschüssen. In den Ausschüssen der Grundorganisationen dominierten quantitativ die individuellen landwirtschaftlichen Produzenten. Noch 1958 waren in 134 Gemeindeausschüssen von 4413 Mitgliedern 58% Angestellte, 21% individuelle landwirtschaftliche Produzenten und 16% Arbeiter sowie 4% übrige. Im selben Jahr entfiel von 947 Mitgliedern aus 12 dörflichen Ausschüssen 83% auf Angestellte, 8% auf Arbeiter, 4,96% auf individuelle landwirtschaftliche Produzenten und 4% auf übrige. Eine solche Struktur der Ausschußmitglieder war bedingt durch die Forderung des politischen Alltags nach politisch reiferem und daneben solide ausgebildetem Führungskader.